

lajbnic:jedinstven i relativan svet brino paradi

U svojoj poslednjoj knjizi, Delez odgoneta krivine u izvijuganoj Lajbnicovoj filozofiji. On prati baroknu liniju koja prolazi kroz tu izvijuganost.

Ostajemo lajbnicovci zato što je uvek reč o nekom savijanju, razvijanju i presavijanju.(1) Ovakvo određenje Lajbnica je uvek zauzimalo značajno mesto u filozofskom radu Žila Deleza, a zasnovalo se, doista, na dubokom antikrtezianizmu i vezano je naročito za tri fundamentalna filozofska uloga: mogućnost razvijanja logike dogadaja, kao neumoljive i anegzatne misli; istraživanje vidokruga, virtualnog, kao transcedentalne brige u procesima individualizacije; igra nizova u njihovom odnosu prema »izvanrednom pojmu spojivosti«(2), kao strasti prema posebnosti u začetku. Ali, Delaz Lajbnicu pristupa u svom poslednjem delu nazvanom *Prevoj* pod sastavim drugim uglom. To je novi prolaz, ponovno otkrivanje. Ovaj put je, naime, sledeći kretanje koje ide od sveta do njegove sadržanosti u monadi, iz monade i njenih predikata do percepcije, od percepcije do odnosa sličnosti, reč i sukobljavanju sa vrlo teškim pitanjem odnosa duše i tela, odnosno sa modalitetima poklapanja i prolaznosti koji se uspostavljaju između ova dva različita registra, registra koji su koliko čitljivi, toliko i vidljivi. Ova konfrontacija će svoju tačku kulminacije imati u analizi *vinculum substantiale*, izvanredno delikatnog pojma koji treba rasvetliti, tajanstvenog i po Lajbnicovom mišljenju jer upućuje ka Bogu i Tajni postanka; to je pojам koji veoma dobro odgovara definiciji koncepta; čisti individuum ili apsolutni singularitet. *Vinculum*, ili supstancialna nit, jeste prevoj duše i tela, prevoj preko kojeg se stvaraju svi ostali nabori. Delez je upravo u tekstu posvećenom Mišelu Fukou uveo i razvio pojam prevoja da bi opisao procese subjektivacije kao stvaranja unutrašnjeg prostora u misli, »unutrašnjosti koja bi bila samo prevoj spoljašnjeg«(3); iz misli stvoriti misao. Ali, ovaj uvid je napravljen samo da bi pokazao da je, sa one strane istinskog susretanja sa Hajdegerom, Fuko razvijao koncepciju prvo bitnog prevoja, kao i da unutrašnji i spoljašnji nabori nisu prosto ponavljanje ili varijanta ontološkog prevoja, već da na protiv on u sebi nosi kritiku skručenog karaktera, čak njegov talog. Očigledna preokupacija provlači mu se kroz analizu; podvrgnuti Fukoa eventualnom Hajdegerovom uticaju da bi se ponovo uspostavilo direktno poreklo, genealoško stablo, koje doteče i Ničea.(4) Međutim, ostaje nerešen jedan problem: odrediti uslove pod kojima dolazi do stupanja na filozofsku scenu pojma prevoja. Tu se upravo i pronalazi Lajbnicova filozofija: svet na dva nivoa, odnosno prevoj duše i tela. Prevoj je filozofska invencija Lajbnica.

Međutim, originalnost postupka Žila Deleza u *Prevoju* nije samo u praćenju krivulja i vijuga prevoja u Lajbnicovoj filozofiji, već i u analizi i definiciji koju postavlja za barok: »prevoj koji se proteže unedogled«. Otud podnaslov ovoga dela i glasi: »Lajbnic i barok«.

Ima ukupno šest karakterističnih crta koje baroku daju specifičnost. To su: prevoj koji se proteže unedogled u nekoj vrsti neograničenog oslobođanja, autonomija unutrašnjeg i nezavisnost spoljašnjeg razlikovanje dva nivoa sa težnjom duše da se uznesi i težinom materije koja vuče naniže, razvijanje kao ekstenzija čina previjanja (uvek se jedan prevoj nalazi između dva druga), tekstura koja čini da materija postane materija izraza, paradigma tkanine sa naborima, jednostavnim ili složenim, porubima, prevojima, ali takođe i svojim teksturama i površinom. Zapazimo da svaka od ovih osobina odgovara jednoj od specifičnih komponenti lajbnicovskog. Na taj način, paradigma tkanine povlači za sobom onoliko stratusa između užvišenog i niskog i čini formalnu dedukciju podložnu artikulisanju sa različitim tipovima pojmove, koliko ima i samih pojmove: Identičnosti ili Apsolutne forme, Definišuće forme, Sredstva, Monade, ali takođe i Aglomerati(5). Poseban se odnos, dakle, uspostavlja između Lajbnica i baroka i stoga Delez može da kaže: »Potpuno je isto pitati se da li je Lajbnic barokni filozof par excellence ili on tek oblikuje pojam postojanja baroka u samome sebi«(6). Ali, i to je jedan originalni proses koji za sobom povlači filozofsku misao. Primer za to ćemo naći u korelaciji između pojma preetablirane harmonije kod Lajbnica i stvaranja harmonije u vreme baroka. (7) Takav prosede definiše filozofski stil Žila Deleza, a pojam koji nam omogućava da to izrazimo jeste: dijagonala.

Već je u *Slici-pokretu i Slici-vremenu* Delez, čim je predložio klasifikaciju slike, sučelio film Bergsonu i pojmovima koje je on uvodio. Problem nije bio u pravljenju od filma jednostavnog primera bergsonovske filozofije, bar ne više nego u slučaju kada se barok predstavlja kao proizvod proste primene lajbnicovskog. Izgleda da je sledeća na redu logika postupka. Po-

stoje različite oblasti, na primer nauka, umetnost, film, ali takođe i filozofija, koje se, svaka za sebe, definišu kroz proizvodnju jedinstvenih predmeta. Ti objekti su u funkciji prirode materijala i sila u delu u odnosnim domenima, a njihova proizvodnja podstiče brojna istraživanja i eksperimente na polju mišljenja. Pojam je proizvod sličnog istraživanja, ili iskustva svojstvenog filozofiji: individuum. Međutim, ove oblasti ili ova polja nisu jednostavno jukstaponovana jedna drugima i uzeta u spoljašnjim odnosima. Treba, naprotiv, pronaći različite načine od kojih ono što je već istraženo na jednom polju može da se nade i na drugom. Uočili bismo na taj način otvore koje su omogućili tanki i porozni zidovi koji dele dva različita polja (matematiku i kvantnu fiziku); fenomeni pregradivanja u kojima se ono što je istraženo nalazi pridodato, preuzeto i prebačeno na drugo polje; analogije (ovo, međutim, povlači za sobom strogo određenje pojma analogije, jedino sposobnog za konstituisanje logike dogadaja, koja se može razviti samo u suprotnosti prema svakoj logici identiteta ili atribucije)(8) kao odstupanje od shema (ovo je primer za maločas pomenu harmoniju). Što se tiče ovog poslednjeg, možemo kao suštinske posmatrati analize objektila(9) načinjene u odnosu prema projektivnoj geometriji Dezarga; ove su analize utoliko važnije ukoliko služe očrtavanju obrisa misli koja ima sposobnost problematizovanja tehnološkog objekta i konceptualizacije zamki savremene tehnike.

To je, bez sumnje, taj spoj otvora i prolaza o kojima Lajbnic govori, a koje upotrebljava barok. »Postojala bi, dakle, jedna barokna linija koja bi prolazila tačno tim prevojem, i koja bi mogla da ujedini arhitekte, slikare, muzičare, pesnike, filozofe«(10). Trasirati dijagonalu. Ili slediti putanju barokne linije kroz deskripciju monade koju nam ona pruža. Monada je zapravo definisana u *Monadologiji* kao nešto »bez vrata i prozora«. Zagonetna formula koja postaje naročito izražajna ako je dovedemo u vezu i uporedimo sa glavnim crtama i potezima barokne arhitekture. Tada će monada moći da se uporedi sa čitaonicom ili pak sa opatijom u Laturetu od Lekorzbijea, sa svojim tamnim fonom, unutrašnjom dekoracijom i svetlošću koja »prodire samo kroz otvore koji su takođe zakriljeni da ne dopuštaju pogledu da kroz njih izade na polje, ali koji osvetljavaju, odnosno kolorišu ukrase u samoj unutrašnjosti«(11). Pod ovim uslovima shvatimo da se, ako je reč o davanju baroku onog smisla koji mu omogućava postojanje, ipak ne postavlja pitanje njegovog ograničavanja na prost istorijski period. Na taj način pojам baroka, bez gubljenja strogovog određenja, buja i omogućava nam da savremena dela promišljamo u različitim domenima, kao što su slikarstvo, arhitektura, književnost i muzika, i to dela Hantaja, Mišoa, Borhesa, Buleza, a takođe i minimalistička umetnost tako što se pokreće u intervalima, i to između slikarstva i skulpture. A ako ta linija polazi tačno od baroka, to je stoga što on sebe definiše kroz svoj stil, pa čak i etiku. Potvrđivanje jednog jedinstvenog i beskrupljeno raznolikog sveta sačinjavaju božanski igrudi koji neprekidno iznova stvara nizove od kojih se sastoji, svet koji je sav sadzан na slavljenju misli koja kliče od radosti (self-enjoyment), ali takođe od uznemirenosti, čak i straha.

Lajbnicova filozofija se upušta u istraživanje takvog jednog sveta. A po jednoj vrlo poznatoj formuli, ovaj je svet najbolji od svih svetova, pa čak i ako u sebi sadrži i Adamov greh ili Judino izdajstvo: »Ostaje, dakle, samo to pitanje — zašto jedan Juda, izdajnik, koji je samo moguć u Božjoj misli, postoji i danas. Na ovo pitanje, međutim, ne može se ovde očekivati odgovor, već se jedino uopšteno može reći da, pošto je Bog našao kao dobro to što on postoji, bez obzira na greh koji je počinio, treba da se to zlo nagradi višestruko u svetu, iz čega će Bog izvući najveće dobro i ispostavice se da je taj niz stvari koje sadrže egzistenciju grešnika u sve uračunat, i da je najsačuvaniji od svih mogućih svetova«(12). Međutim, kao što i sam Delez ističe, Najbolje nije Dobro, ono je samo posledica poraza Dobrog(13); ono ne prepostavlja neki model, već za sobom povlači odabranje. U tom smislu je princip najboljeg vapaj razuma, kao i svi oni principi koji neprekidno Lajbnic umnožava, vapaj koji označava da prisustvujemo promeni načina filozofiranja: moramo da odemo iz ovoga sveta, iz skupa dogadaja koji sačinjavaju ovaj svet, i u funkciji svakog slučaja zasebno nalaziti princip koji je pogodan da mu da smisao. To je kazuistica udruženi sa pravom zato što je teološki smisao u krizi (premese ostalih kriza). Pod tim uslovima, princip Najboljeg može se shvatiti kao opravdanje božanske akcije: čovek na sebe preuzima da bude Božji advokat, a Bog stvara svet kroz igru. Odbacivši di-

1. La pli [Prevoj], Ed. de Minuit, str. 189.
2. Logique de sens [Logika smisla], Ed. du Minuit, str. 135.

3. Foucault [Fuko], Ed. du Minuit, str. 104.

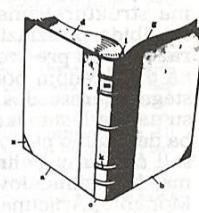
4. U prilog diskusiji o odnosu između Mišela Fukoa i Hajdegera, upor. Fuko, str. 115—121 i str. 137.

• Ako prevoj i nabor oživljavaju ne samo Fukova koncepcije, već i sam njegov stil, to je stoga što oni čine arheologiju misli. Možda ćemo se manje začuditi ako Fuko srećno Hajdegera baš na ovom terenu. Reč je o susretu pre nego o uticaju, u onoj meri u kojoj prevoj i nabor kod Fukoa imaju poreklo, upotrebu i namenu vrlo različite od onih kod Hajdegera (...). Ovo je pre ničanska nego hajdegerijanska priča, priča koja svoju postojanje duguje Ničeu.

5. Prevoj, str. 66.

6. Prevoj, str. 47.

7. Prevoj, str. 175—187; »Čini se da je teško ostati neosetljiv na sklop prečiznih analogija između lajbnicovske harmonije i harmonije koja se zasniva na istim momentima u baroknoj muzici«, str. 188.

vergentne nizove u nesastavljivim svetovima, odabirajući u beskonačnosti mogućih svetova, Bog zadržava jedan, s obzirom na svoju slobodu. Najbolji svet je jedinstven i relativan, ali isto tako i dvoslojan.

U gornjem sloju imamo duše, sve među sobom različite; svaka svet izražava na sebi svojstven način i iz svog ugla usled različitih vektoru unutrašnje zakrivenosti; bez dejstva jednih na druge, one sve izvlače iz sopstvenih dubina sačinjenih od beskonačnosti opažaja od kojih tek jedan deo prelazi prag svesti; ovo je plan monada kao skupa prvobitnih sila. Treba videti tu brižljivost sa kojom Delez opisuje ovaj svet intime, sa svojom unutrašnjosti, ukrasima i tapiserijama; treba pratiti analizu percepcije, ometenu prašinom mikro-percepcije, sve do trenutka kada se nametne moralni odbitak tela. Prisiljen na pravilo konvergencije nizova, ova ravan nije u tome manja od beskonačne, raznolika je, blistava, sve do beskrajna sačinjena na nabora. U donjem sloju imamo materiju, organsku i neorgansku, potčinjenu derivacionim silama, elastičnim i plastičnim, koje joj daju krivolinijsko kretanje; uredena je zakonom mehanizma, a pokret se u njoj prenosi sa dela na deo do beskonačnosti u svim pravcima; to je ravan sačinjena od masa i skupova u kojima nominalni vektori težine definišu ravnotežni položaj tela; tada moramo da govorimo o posebnostima ekstremuma koje upućuje na glavne koordinate. Ova površina nije manje originalna od prethodne jer smo uhvaćeni u neprekidnom proticanju, a prevoji materije su isto takvi pokretači ili mašine mašina. Svet ispunjenosti.

Opis uredenosti koje karakterišu svaki od ova dva sloja ima veliku važnost zato što nam omogućava da napravimo realnu distinkciju, ali ona ostaje nedovoljna jer zasenjuje ono što dozvoljava njen poredenje, odnosno nerazdvojivost jednog od drugog. Stoga između prevoja duše i nabora materije moramo da umeđemo boru sveta. Treba dakle praviti distinkciju između krive linije sa beskonačnom zakrivenošću, sačinjenu od namreškanih prevoja-mostova, koja definiše svet kao čistu virtualnost, monadu u čijoj se unutrašnjosti svet ostvaruje, i materiju u kojoj se ona realizuje. Uvek se u odnosu na ovu trećinu koja sačinjava svet definišu trenutno i stvarno, duša i telo, i priroda njihovog odnosa. Ovim kategorijama virtualnog, aktuelnom i realnom, moramo medutim dodati kategoriju mogućeg pošto svet postoji upravo u tom obliku u božjoj razboritosti pre nego što ne napravi izbor. »Svet je virtualnost koja se ostvaruje kroz monede ili duše, ali takođe mogućnost koja mora da se ostvari kroz materiju« (14). Praćena mogućim, lajbnicovska blizina virtualnom otkriva se kao

naročito složena. To je složenost kojoj preti prilična opasnost od pretvaranja u pravi problem ako se prisjetimo da koncepcija objektila očrtava skicu razmišljanja o tehniči, iako podemo od toga da će ona moći da se razvije tek počev od problematičke virtuelnog. U ovu se tački nameće sukob Lajbnica i Bergsona. Bilo kako bilo, moramo reći da je prevoj ono što se nalazi na svakom sloju i tako omogućava njihovo stupanje u međusobne veze. Ili pak, da bi se prihvatio vokabular iz Diferencije i repeticije, prevoj je diferencijant diferencije koji trenutno stavlja u međusobni odnos ono što diferencira.

Snaga pojma prevoja jeste u istovremenom određivanju realne distinkcije i nerazdvojivosti. Između duše i tela ne postoji samo konvergencija ili univerzalna harmonija, već takođe skup ovih fenomena koincidencije odozgo nadole. Odatle proističe to da se ne može reći gde počinje razumljivost a presteje čulnost i to da što se toga tiče nema kontradikcije između principa neprimetljivosti i principa kontinuiteta. To je izvanredno važna tačka čiji *vinculum substantialia* može da nas navede na razmišljanje. Ostaćemo principijelno pri sledećim gledištima: 1. *viculum* čini temelj teorije o dvostrukoj pripadnosti kod koje jedno telo pripada jednog duši, a duše pripadaju tome telu; 2. on telu daje jedinstvenost, tako da na taj način kroz protok materije ostaje nešto, neizmenjeno; 3. postoji jedna ne-kontinuirajuća primarna veza između konstante i promenljivih: relacija se nalazi izvan promenljivih i čini privid konstante (15); 4. on definije međuzonu. Prevoj je spoljašnjost; on je ona neograničena pokretna linija, čista viruelnost koja, usled torzije, učestvuje u gradenju različitih oblasti, od kojih svaka ima svoje sopstveno ustrojstvo (duša i telo, čitljivo i vidljivo, čak i oblik izraza i oblik sadržaja). Sa ovakvim pojmom prevoja, pronalažimo duboku intuiciju delezovske filozofije: otkloniti virtualnosti, opisati raspodelu i uređenost, uočiti napravline i povuci dijagonalu koja je moć invencije, iskustvo budućeg kao vremena za razmišljanje.

Lajbnicovski svet je dvoslojan sa opadanjem odozgo nadole. Može se, međutim, lako zamisliti svet koji je još složeniji, svet koji je sačinjen od beskonačno slojeva, od kojih svaki ima vlastitu uredenosť: svet u kojem povrsine klize jedna po drugoj, u stalnom preraspodeljivanju po nivoima zdanja tako da je susret nemoguć; takav jedan svet kod kojeg bi pripadnosti i opadanja bili mnogostruki zato što bi tačke spajanja bile uvek vektori vektora; svet u kojem bi vektori bili podignuti na nivou sile n. Ne bi to bila jednostavna dva labyrintha, slobode i trajanja, o kojem je Lajbnic pričao, već pre raslistani labyrin. Slojevi nespojivog. Živeti u takvom svetu znači: razviti umetnost ralikovanja.

□ □ □

8. Za kritiku analogije u njenom odnosu prema logici identiteta, upor. Diferenciju i repeticiju, str. 45–52
9. Prevoj, str. 26
10. Prevoj, str. 48
11. Prevoj, str. 39
12. Razgovori o metafizici, str. 30
13. Prevoj, str. 91
- Najbolje je samo jedna konsekvencija. I čak i kao konsekvencija, ono direktno proistiće iz poraza Dobra [spasti] od Dobra sve što se spasti može...).
14. Prevoj, str. 140
15. Prevoj, str. 150

Brino Paradi je programski direktor na Internationalnom koledžu za filozofiju

delez i niče ili obratno mark delone

Niće je uveo nova stedstva filozofskog izražavanja. Delez je, objašnjavajući ih, nastavio ovo istraživanje.

Pri oda odapinje filozofa u čovečanstvo kao strelu; ne nisan, ali se nada da će se strela u nešto zabosti¹), piše Niće; a upravo je Delezova strela oštra fijukala tokom skoro dvadeset godina, od 1960. i dela. »Niće, smisao i vrednost², pa do 1978. i predgovora »Apokalipsi« D. H. Lorensa (3). Cela jedna generacija će se prepoznati u dvostrukom životnom putu komentatora i mislioca, a takode i u promeni stila: »Bliži se vreme u kojem više neće biti moguće pisati filozofsku knjigu kao što smo to oduvek radili: 'Ah! taj stari stil...' Niće je započeo istraživanje novih sredstava filozofskog izražavanja koje se danas nastavlja kroz obnavljanje nekih drugih umetnosti, na primer pozorišta i filma«. Delez je ove redove napisao na početku svoga dela »Razlika i ponavljanje« (1969), a ovaj »program« nije ni u čemu obezvreden poslednjim istraživanjima u oblasti filma. Koherenčija putanje se kod njega nikad ne povodi za dvojakim osjećanjem vernosti i obaveze koje komentator gaji u odnosu prema svom autoru; Delez je izvesno najpre komentarisao Niće – »Niće i filozofija« (1962) – a da nije zanemarivao izraženu didaktičku dimenziju objašnjavanja (»Niće«, 1965), ni diskusiju u vremenu u kojem se odvijala druga recepcija (u užem smislu) Nićeovog dela u Francuskoj (»Zaključci o volji za moći i vjećtom povratku«, in »Niće«, okrugli sto u Ruajmonu, 1964, objavljeno 1967; »Preokrenuti platonizam« in »Revue de Métaphysique et de Morale«, 1966; »Nomadska misao«, okrugli sto u Seriziju, 1972, ali njegova analiza je nerazlučiva od njegovih poduhvata kakvi su bili »Razlika i ponavljanje« (1968) i »Logika smisla« (1969) u kojima Delez razvija »program« koji njegov komentar obelodanjuje u Nićeovom delu, i tu pod rizikom da će biti jedan od onih »posthumnih ljudi« koji su lošije shvaćeni, ali više slušani od onih koji žive u svom vremenu (4); to je stoga što »veliki stil dolazi kao nastavak velike strasti«. On prezire dopadanje, zaboravlja da ubude. On nareduje. On hoće (5).

Gledajući iz više uglova, Delez je ipak »u svom vremenu«, makar to bilo samo iz onog hajdegerovskog interesovanja za Niće, interesovanja koje je gajila takođe sva francuska posleratna misao, vezujući tako tradiciju za savremenu recepciju samoga Nićeа (Ten) i koja nikada zapravo nije spoznala rešenje kontinuiteta: bilo da se misli na Andlera, i posebno Batajai; Fuko i Delez su pokrenuli veliki poduhvat prevodenja i izdavanja Nićeovog filozofskog dela u izdanju Galimara (ima li potrebe da naglasim da je to do danas u Francuskoj jedino »kritičko« izdanje jednog filozofa stranog jezičkog područja...). Ne treba u tome videti jedino povratak »sitnicavog duha« ili mračnog dela »specijalista sa mozgom pijavice« koji su Nićeu potčinili filološku akribiju čiji je osvetoljubivi duh on toliko optuživao. Ne, čitati Nićea je postalo zahtev za oslobođenjem i rasterećenjem od svih onih naslaga kojima su komentatori prekrili i izbrisali sam tekst.

osebno treba istaći to da je Delez zapazio opasnost koja je Nićeu pretila od jednostavnog priznavanja prava građanstva u istoriji filozofije bez vođenja računa o izvanrednoj razgranatosti koja potčinjava misao većnom vraćanju na filozofiju uopšte i, preko toga, nasamo delovanje razuma. Duh svojstven komentatoru koji ne opstaje kao takav u istoriji filozofije čini oslobođenje same oštice misli jednoga autora da bi produžila sve njegove konsekvence kroz samosvojan razvoj: eto zašto ne bismo umeli da čitamo Nićea i filozofiju a da nismo najpre uobičili ovu prvu etapu kroz Razliku i ponavljanje i Logiku smisla.

Misao o većitem vraćanju je ne samo zahtev krajnjeg moralnog prevazilaženja (za Nićea je ovo prevazilaženje eksplicitno estetičko pitanje) – hteti da svaki trenutak mog života bude proživljen na takav način da mogu da prihvati da ga ponovo proživim u istom obliku neograničeno

1. F. Niće, *Sopenhauev učitelj*, S 7

2. Upor. časopis *Arguments*, 1960.

3. Napisan u saradnji sa Fani Delez, ovaj predgovor će biti preštampan u *Cahier de l'Herne*, u broju posvećenom Nićeu

4. F. Niće, *Posthumni fragmenti*, tom XIV [predvod: Ž. K. Emery], svezka W II 6a, prelete 1888, Gallimard, 1977, str. 232.

5. Ibidem, str. 231

6. Niće, Okrugli sto u Ruajmonu, Ed. de Minuit, 1967, 284 str.

7. »Preokrenuti platonizam«, *Revue de Métaphysique et de Morale*, n° 4, 1966, 237 str.